

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ШВИДКА Т. І.,

адвокат, кандидат юридичних наук,
асистент кафедри господарського права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 346.546

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
ТА ЗАКОНОДАВСТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Стаття присвячена розгляду історії формування конкурентного законодавства та створення контролюючих органів у сфері захисту економічної конкуренції в країнах Європи. Формування конкурентного законодавства та конкурентної політики держави має свої особливості розвитку та різні механізми боротьби з правопорушеннями у сфері захисту економічної конкуренції.

Ключові слова: антимонопольне регулювання, конкурентна політика, зловживання монопольним становищем, обмежувальна ділова практика, картельні змови.

Статья посвящена рассмотрению истории формирования конкурентного законодательства и создания контролирующих органов в сфере защиты экономической конкуренции в странах Европы. Формирование конкурентного законодательства и конкурентной политики государства имеет свои особенности развития и различные механизмы борьбы с правонарушениями в сфере защиты экономической конкуренции.

Ключевые слова: антимонопольное регулирование, конкурентная политика, злоупотребление монопольным положением, ограничительная деловая практика, картельные сговоры.

The article is devoted to the consideration of the history of the formation of competitive law and the creation of supervisory bodies in the field of protection of economic competition in European countries. The formation of competitive legislation and competitive policy of the state has its own peculiarities of development, and various mechanisms of combating offenses in the field of protection of economic competition.

Key words: antimonopoly regulation; competition policy; abuse of a monopoly position; restrictive business practice; cartel conspiracies.

Вступ. Регулювання конкуренції в Європейському Союзі здійснюється як на державному, так і наддержавному рівні, що передбачає спільні правила та умови функціонування ринку на основі правил конкурентної боротьби. Спільна політика у сфері конкуренції спрямована на запобігання порушень та сприяння стимулюванню конкуренції та запобігання протиправної поведінки підприємств і держави. Важливим моментом є спільне регулювання питань захисту економічної конкуренції, захисту чесних правил торгівлі та розвитку ринкової економіки, поряд із контролем та регулюванням застосування чесних правил конкурентної боротьби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню конкурентного права, в тому числі питанням його історії формування і реформування присвятили свої праці такі вчені, як А. Биндельс [1], О. Бакалінська [2], Б. Марков [3], Ю. Журик [7]. Багато уваги в наукових статтях, дисертаційному дослідженні присвячено регулюванню конкуренції в Європейському Союзі у працях К. Смирнової [5] та В. Муравйова [4].

Постановка завдання. Мета статті – розглянути історію формування антимонопольного регулювання в європейських країнах, зокрема основні принципи, методи і механізми впровадження антимонопольної політики в Європейському Союзі.

Результати дослідження. Перші конкурентні закони в Європі з'являються після Другої Світової війни. В той час відбувається інтеграція європейських держав, створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). Основним завданням Європейських країн було створення і функціонування єдиного ринку з чесними та добросовісними правилами ринкової економіки. Все це передбачало правове регулювання економіки та закріплення основних правил та норм антимонопольного регулювання на законодавчому рівні. Європейська модель конкурентного регулювання має свої особливості порівняно з американською і має основним своїм спрямуванням контроль за зловживанням монополюючим становищем, захист від неправомірних антиконкурентних дій інших суб'єктів та державних органів, а також боротьбу з проявами недобросовісної конкуренції, що є основними напрямками конкурентної політики Європейського Союзу. В той час як американська модель конкурентної політики спрямована на заборону монополій та картелів.

В Європі перші акти не були систематизовані і містилися в різних нормативно-правових актах. Перші закони виникали на рівні національного законодавства країн сьогоденного Європейського Союзу.

Розглядаючи становлення антимонопольного законодавства Німеччини, слід зауважити, що тривалий час діяли Правила про скасування картелів, встановлені країнами-союзниками в 1947 році після капітуляції Німеччини у Другій світовій війні. Країни-переможці почали провадити політику деконцентрації і демонополізації її економіки. У 1957 році було прийнято спеціальний антимонопольний акт – Закон «Про картелі», що забороняв картелі, які були дуже популярними у другій половині XIX століття. Законодавство ґрунтувалося на принципах заборони монополій, як у США, та контролі за монополістичною практикою, характерною для Європейських країн. Особливістю зазначеного закону є те, що існує безліч винятків, на які не поширюється дія приписів закону, а також те, що, на відміну від горизонтальних конкурентних обмежень, вертикальні обмеження формально не заборонялися, що створило сприятливі умови для вертикальних злиттів. Такі злиття, звичайно, підпадають під державний контроль, але є законними.

У 1973 році дозволено створення спеціальних картелів, що склалися з малих компаній. Була закріплена процедура державного контролю за злиттями, зокрема, великих підприємств, та попереднє повідомлення про злиття великих компаній. У 1980 році було внесено уточнення щодо частки домінуючого становища на ринку і введено конкретні стандарти для визначення результативності діяльності великих компаній. Але згодом ці норми були модифіковані, відбулися значні зміни в монополістичній практиці господарюючих суб'єктів. На зміну принципу договору як критерію оцінки монополістичних угод прийшов принцип економічної доцільності, який став використовуватися в судовій практиці як механізм протистояння монополіям [1].

Федеральна картельна служба Німеччини має повне право заборонити ті чи інші угоди зі злиття і поглинання, якщо в результаті виникає або посилюється домінуюче становище господарюючих суб'єктів на відповідному товарному ринку.

Конкурентна політика та антимонопольне регулювання Франції має ряд своїх особливостей. На противагу американській моделі антимонопольного регулювання конкурентна політика Франції після Другої Світової війни була, навпаки, спрямована на стимулювання злиття та створення масштабних підприємств у всіх галузях промисловості, створення так званих національних лідерів. Згодом, на початку 80-х років XX століття основою структурної

промислової політики стає концепція «ніш» – вертикальних ланцюжків від видобутку сировини до виробництва кінцевої продукції, пов'язаних технологічною залежністю. Така політика будувалась на підтримці ключових підприємств «ніш», оскільки саме вони гарантували стабільне зростання промисловості. Але, не дивлячись на це, порушення вільної конкуренції передбачає навіть кримінальну відповідальність. Так, Кримінальний кодекс Франції 1810 року містив норми, спрямовані проти угод підприємців щодо збільшення цін на товари. Також Кримінальний Кодекс забороняв союзи підприємців картельного типу та передбачав за порушення цієї заборони вельми сувору кару. Згідно зі ст. 419 КК заборонялося укласти угоду про продаж будь-якого товару не нижче певної ціни, так само як і угоду, що має на меті продаж товарів вище тієї ціни, що встановлювалася б за умов вільної конкуренції. Також норми стосовно картельних змов містилися і в Цивільному кодексі Франції, зокрема в 1131 і 1133 статтях, що визначали недійсними угоди, об'єктом яких були дії, заборонені законом.

Отже, конкурентне регулювання у Франції було дуже розгалужене і не мало єдиного нормативно-правового акту. Наразі у Франції державний контроль покладено на Раду з питань конкуренції, Міністерство економіки та суди загальної юрисдикції. Також у Франції діють понад 3 тисячі контролерів за ціноутворенням. Держава здійснює системний та періодичний контроль за діяльністю великих підприємств і компаній та їх операціями. Для цього проводиться їх експертиза на відповідність антимонопольному законодавству. Законодавство зобов'язує сповіщати про угоди, що містять обмежувальну практику, лише у випадках, якщо справа торкається інтересів іншого суб'єкта господарської діяльності, або державний орган, який здійснює контроль за дотриманням законодавства про конкуренцію [5].

Задля боротьби з монополією в Польщі було прийнято закон «Про протидію монополістичним діям у народному господарстві» від 28 січня 1987 року, який встановлює процедуру об'єднання суб'єктів господарювання, визначених як монополісти, та встановлює вид і міру відповідальності за порушення монополістичного закону. Контролює дотримання вищезазначеного закону Міністерство фінансів, що одночасно виступає «антимонопольним органом». Повноваження консультативного органу здійснює Рада з питань протидії монополістичним діям, головним завданням якої є встановлювати, яке діяння є антимонопольстичним, а яке – ні. До повноважень Ради належить право забороняти укладання того чи іншого договору, вносити рекомендації та проекти щодо злиття компаній у випадках, якщо такі угоди можуть вважатись підставою для розвитку монополії. За порушення закону встановлюються санкції у вигляді штрафів.

Антимонопольне законодавство Великої Британії почало свій розвиток як американська модель антимонопольного регулювання, але його приписи ліберальніші за американські і поєднують у собі традиційну британську політику свободи торгівлі та мінімізацію прямого державного втручання в господарську діяльність підприємців [2, ст. 27]. У цілому необхідно відмітити, що антимонопольне законодавство Великої Британії аж до 1998 року не закріплювало цілей антимонопольної політики та чіткої системи покарань. Повноваженнями щодо розслідування монополістичних діянь і накладення штрафів антимонопольні органи Великої Британії були наділені лише у 1998 році під безпосереднім впливом ЄС.

Сьогодні для цієї країни характерні дві правові системи державного контролю. В основу першої покладено принципи добросовісної торгівлі та конкуренції. Основними державними органами, які здійснюють відомчий контроль, є Комісія з монополій, Відомство з добросовісної торгівлі, державний секретар торгівлі та промисловості. Стосовно другої системи, то головну роль контролера виконують суди, які своїми рішеннями створюють обмежувальну торгівельну практику. Ці дві системи постійно знаходяться в тісному взаємозв'язку, виконуючи функцію загального нагляду та стимулюючи конкуренцію на ринку.

Потрібно зазначити те, що, попри розвиток антимонопольного законодавства Великої Британії за американською моделлю, норми Закону «Про конкуренцію» 1998 року повністю відповідають нормам антимонопольного права ЄС. Але розвиток антимонопольного права в цілому в руслі загальноєвропейського підходу є доволі складним та має свої особливості. Так, британські антимонопольні органи, всупереч європейським, активно застосовують

санкції не тільки штрафного характеру, але й так звані заходи щодо реструктуризації, здійснюючи активне втручання у сферу функціонування вільного ринку та механізми ціноутворення, у структуру ринків і взаємовідносин суб'єктів господарювання на певних ринках.

Регулювання конкуренції в Європейському Союзі та забезпечення нормального функціонування ринку на основі чесних звичаїв ділового обороту є базисом конкурентної політики Європейського Союзу. Функціонування вільного ринку в ЄС є однією з передумов здійснення європейської інтеграції. Конкуренція є невід'ємною складовою частиною механізму ефективного функціонування ринкової економіки. Регулювання конкуренції на просторах Європейського Союзу спрямоване на здійснення надійного та ефективного захисту економічної конкуренції від неправомірних обмежень із боку монополістичних структур та забезпечення дієвої конкуренції, яка функціонує на основі добросовісних методів. Із моменту створення Європейського співтовариства захист вільної конкуренції став одним із основних принципів існування та функціонування інтегрованого внутрішнього ринку. Особливістю антимонопольного регулювання є застосування, поряд із заходами заборон та обмежень, заходів стимулювання та заохочення правомірної поведінки.

Основоположною метою антимонопольного регулювання, яке здійснюється в межах Європейського Союзу, є забезпечення вільної конкуренції між компаніями через створення ефективного механізму наднаціонального контролю [3].

Завданнями конкурентної політики є: підтримка конкуренції на належному рівні; недопущення дискримінації державними структурами та монополістичними об'єднаннями суб'єктів господарювання; захист та підтримка суб'єктів малого та середнього бізнесу; захист економічних прав і свобод споживачів та підприємців; підтримання функціонування єдиного європейського ринку на основі чесної, справедливої, конкурентної боротьби.

Як зазначає К. Смирнова, мета антимонопольного регулювання співпадає з політико-економічною метою діяльності Європейського Союзу в цілому, що проявляється у сприянні інтеграції в рамках спільного ринку [5]. Це закріплено в Римському договорі, який заклав фундамент існуючої сьогодні системи антимонопольного права ЄС. У преамбулі до цього договору закріплено, що «подолання бар'єрів, що роз'єднують Європу, потребує узгоджених дій, які покликані гарантувати чесну конкуренцію». [11]

Регулювання конкуренції в Європейському Союзі здійснюється як на державному, так і наддержавному рівні, що передбачає спільні правила та умови функціонування ринку на основі правил конкурентної боротьби. Спільна політика у сфері конкуренції спрямована на запобігання порушень та сприяння стимулюванню конкуренції та запобігання протиправної поведінки підприємств і держави. Як зазначає В. Муравйов, акти нормативного та ненормативного характеру, приписи яких регулюють конкуренцію в ЄС, як каталізатор впливають на процеси побудови інтегрованого ринку, що передбачає їх гармонійне застосування відповідно до інших напрямків спільної політики Європейського Союзу [4].

Основними цілями конкурентної політики є усунення загроз, що можуть негативно вплинути на вільний ринок; наближення національних законодавств країн-членів настільки, наскільки це необхідно для нормального функціонування внутрішнього ринку; вдосконалення виробництва та підвищення конкурентоспроможності товарів та послуг; технічне зростання та підвищення ефективності економіки об'єднаної Європи тощо.

Правила конкуренції базуються на ст. 3 Договору про функціонування ЄС [11]. Правила конкуренції спрямовані на встановлення спільних умов функціонування ринкового середовища для всіх країн-учасниць. Основними способами захисту конкуренції та попередження правопорушень є заходи, спрямовані на боротьбу і заборону картельних змов та узгоджень, які завдають шкоди конкуренції; заборону зловживань монополістичним становищем; контроль за злиттями (концентраціями); контроль за наданням державної допомоги та заходи щодо попередження і захист від недобросовісної конкуренції. Усі названі заходи регламентовані в нормативно-правових актах, що регулюють діяльність Європейського Союзу.

Одним із основних принципів, закріплених у ст. 101 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЕС), є заборона угод підприємств, рішень об'єднань

підприємств та узгоджені дії, які потенційно можуть мати вплив на торгівлю. Ці дії вчиняються з метою запобігання, обмеження чи спотворення конкуренції та визначаються як несумісні з внутрішнім ринком. Поряд із цим основним принципом антимонопольної політики ЄС є заборона зловживання монополюючим становищем. Відповідно до ст. 102 ДФЄС будь-яке зловживання підприємствами своїм домінуючим становищем, яким вони володіють у межах спільного ринку або у значній його частині, забороняється як практика, що є несумісною з внутрішнім ринком настільки, наскільки це може вплинути на міждержавну торгівлю [7]. Ще одним принципом конкурентної політики ЄС є контроль за злиттями підприємств (концентрацією). Концентрацією вважається злиття двох і більше незалежних підприємств або поглинання одного іншим, унаслідок чого керівник одного підприємства отримує можливість прямо або опосередковано контролювати діяльність іншого підприємства, зокрема шляхом придбання його акцій або інших активів. 21 грудня 1989 року було прийнято спеціальний Регламент № 4064/89, присвячений регулюванню злиття підприємств, який у подальшому було суттєво змінено та доповнено. [10]. Із часом на зміну йому було прийнято Регламент ЄС № 139/2004 від 20 січня 2004 про контроль за концентраціями підприємств (Регламент злиття ЄС) [11].

Необхідно зазначити про ще один принцип – контроль за наданням державної допомоги, який здійснюється з метою недопущення та усунення такої державної підтримки, надання якої істотним чином сприяє отриманню підприємством-бенефіціаром більш вигідного становища та певних переваг на ринку. Порядок здійснення контролю за наданням державної допомоги врегульований ст. 107-108 ДФЄС. Відповідно до ст. 107 цього Договору державна допомога визначається як «будь-яка допомога, яка надається державою-членом шляхом залучення державних ресурсів у будь-якій формі, що підриває або погрожує підірвати конкуренцію шляхом сприяння певним підприємствам чи виробництву певних товарів», а тому є забороненою [7]. Детальніше про правила надання державної допомоги зазначається в консолідованій версії «Правил надання державної допомоги малому та середньому бізнесу», які видані Комісією в 2009 р., [8] і «Довіднику правил надання державної допомоги» Європейської Комісії, виданому станом на 15 квітня 2014 р. [9]. Стаття 107 ДФЄС визначає випадки, в яких надання державної допомоги є правомірним, не забороняється та не обмежується, зважаючи на те, що така фінансова підтримка не впливає на стан конкуренції.

Висновки. 1. Регулювання конкуренції на просторах Європейського Союзу спрямоване на здійснення надійного та ефективного захисту економічної конкуренції від неправомірних обмежень із боку монополістичних структур та забезпечення дієвої конкуренції, яка функціонує на основі добросовісних методів. Із моменту створення Європейського співтовариства захист вільної конкуренції став одним із основних принципів існування та функціонування інтегрованого внутрішнього ринку.

2. Ефективне функціонування інтегрованого внутрішнього ринку та вільний товарообіг між державами-членами Європейського Союзу потребує дотримання його учасниками засад добросовісної економічної конкуренції. Потрібно визнати, що учасники вільного ринку – гравці на полі саморегульованої ринкової економіки – не завжди здійснюють свою господарську діяльність добросовісно, за власною волею дотримуючись принципів конкурентної поведінки. Тому в деяких випадках економічна конкуренція може потребувати захисту з боку наддержавних та національних владних структур.

3. Захист економічної конкуренції здійснюється шляхом застосування до суб'єктів господарювання-резидентів та нерезидентів, які здійснюють свою господарську діяльність на ринку ЄС заборон, обмежень, заохочень, а також заходів, спрямованих на стимулювання правомірної поведінки підприємств.

4. Потенційну загрозу ефективній економічній конкуренції становлять картельні змови та узгодження (угоди підприємств, рішення об'єднань підприємств та узгоджені дії, які можуть впливати на торгівлю та здійснюються з метою запобігання, обмеження чи спотворення конкуренції), зловживання підприємствами своїм монополюючим становищем, нерегульовані концентрації компаній та несумісна з інтересами внутрішнього ринку фінансова допомога, що надається підприємствам за рахунок державних коштів.

5. Неконтрольовані змови, узгодження, зловживання, концентрації – всі ці явища спричиняють безпосередню шкоду конкуренції, а отже, потребують неупередженого контролю з боку контролюючих органів ЄС.

Список використаних джерел:

1. Биндельс А. Основы германского и европейского антимонопольного права. М., 1995. 234 с.
2. Бакалінська О.О. Конкурентне право: навч. посіб. Київ: КНТЕУ, 2009. 380 с.
3. Марков Б.М. Антимонопольне регулювання: зарубіжний досвід та межі його адаптації до реалій України. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2834>.
4. Муравйов В.І. Право Європейського Союзу: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
5. Смирнова К.В. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика. Одеса: Фенікс, 2017. 490 с.
6. Журик Ю.В. Джерела антимонопольно-конкурентного права України. Приватне право і підприємництво. 2014. № 13. С. 160–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prip_2014_13_50.
7. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal. 2012. С 326/47 (26.10.2012). P. 1–390. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>.
8. Handbook on Community State Aid Rules for SMEs Including Temporary State Aid To Support Access To Finance In The Current Financial And Economic Crisis. 2009. URL: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/sme_handbook.pdf.
9. EU Competition law Rules applicable to State Aid situation as at 15 April 2014. 2014. European Commission. URL: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/legislation/compilation/state_aid_15_04_14_en.pdf.
10. Commission Regulation (EC) 68/2001 of 12 January 2001 on the application of Articles 87 and 88 of the EC Treaty to training aid. Official Journal. L10/20. 2001. P. 20–29. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001R0068&from=EN>.
11. Council Regulation (EC) 139/2004 of 20 January 2004 on the control of concentrations between undertakings (the EC Merger Regulation). OJ. 2004. L24/1. P. 1–22. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:024:0001:0022:EN:PDF>.

